

Construcións causativas e anticausativas en galego: o caso de *aprender*

María Beatriz Domínguez Oroña

Instituto da Lingua Galega / Universidade de Santiago de Compostela
mbeatriz.dominguez@usc.es

Recibido o 27/09/2016. Aceptado o 21/04/2017

Resumo

Neste artigo achegámonos ás construcións de *aprender* en galego, desde o período medieval ata a actualidade. *aprender* pertence ao grupo de verbos que presentan alternancia causativa supletiva, é dicir, a que se dá en pares verbais nos que un membro presenta a construción causativa (neste caso *ensinar*) e o outro distinto (*aprender*) a construción anticausativa correspondente. En ocasións esta alternancia supletiva muda ao adquirir o predicado anticausativo as propiedades construtivas do causativo. Tal ocorreu en galego con *aprender*, que comezou a ser usado como causativo, en esquemas análogos aos de *ensinar*, cando menos desde comezos do século XIX. Nesta contribución estúdase o funcionamento da alternancia causativa con *aprender* rastrexando os seus usos ao longo da historia da lingua. Para iso analizamos un corpus de traballo extraído de dous grandes corpus informatizados: o *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega* (TMILG), para o período medieval, e o *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (TILG), para o galego moderno e contemporáneo. Nun segundo plano, tamén procuramos determinar se a innovadora construción causativa de *aprender* ten unha distribución dialectal concreta, a través da información que nos achegan tanto o propio corpus como outras fontes máis acaídas para o caso, nomeadamente o *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa).

Palabras chave

Alternancia causativa, sintaxe, esquema construtivo, variación dialectal

Sumario

1. Introducción. 2. A alternancia causativa e as súas formas de expresión lingüística. 3. Construcións de *aprender* no galego medieval. 4. Construcións de *aprender* no galego moderno e contemporáneo. 4.1. *aprender* vs. *deprender*, *adeprender*: emerxencia e devalo das variantes innovadoras. 4.2. *aprender* anticausativo. 4.2.1. Realización sintáctica do segundo argumento: complemento directo e complemento preposicional. 4.2.2. Adxuntos máis frecuentes. 4.3. *aprender* causativo. 4.3.1. Emerxencia e prevalencia diacrónica da construción causativa. 4.3.2. Esquema semántico e realización sintáctica da construción causativa. 4.3.3. Distribución dialectal de *aprender* causativo. 5. Conclusións.

Causative and anticausative constructions in Galician: the case of *aprender*

Abstract

This article examines constructions with *aprender* in Galician from the medieval period to the present day. *aprender* belongs to a group of verbs that present a suppletive causative alternation in which a verb with a causative construction (in this case *ensinar*) alternates with another verb (*aprender*) with the corresponding anticausative construction. From time to time, this suppletive alternation changes when the anticausative predicate acquires the constructional properties of the causative predicate. That is what has happened with *aprender* in Galician at least since the early nineteenth century. In this contribution, we study how the causative alternation with *aprender* works, tracing its uses throughout the history of the language, based on the analysis of material from two linguistic corpora, the TMILG (*Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*) and the TILG (*Tesouro Informatizado da Lingua Galega*). We also try to discover whether the innovating causative construction of *aprender* has a dialectal distribution using dialect information given in the corpora and other sources such as the *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa).

Keywords

Causative alternation, syntax, predicate-frame, dialect variation

Contents

1. Introduction. 2. The causative alternation and its forms of linguistic expression. 3. Constructions of *aprender* in Medieval Galician. 4. Constructions of *aprender* in Modern and Contemporary Galician. 4.1. *aprender* vs. *deprender*, *adeprender*: emergence and decline in innovative variants. 4.2. Anticausative *aprender*. 4.2.1. Syntactic realization of the second argument: Direct Object and Prepositional Object. 4.2.2. Most frequent adjuncts. 4.3. Causative *aprender*. 4.3.1. Diachronic emergence and prevalence of the causative construction. 4.3.2. Semantic scheme and syntactic realization of the causative construction. 4.3.3. Dialect distribution of causative *aprender*. 5. Conclusions.

1. INTRODUCCIÓN

A presente contribución encádrase no conxunto de estudos que analizan as alternancias construtivas ou diatéticas, é dicir, as distintas posibilidades de emparellamento entre esquemas semánticos e sintácticos dos predicadores dunha lingua. O estudo das alternancias diatéticas ten unha longa tradición, nomeadamente no ámbito da lingüística anglosaxona, no que non podemos deixar de citar como obra de referencia o traballo de Levin (1993), que dedica a primeira parte do seu libro ás principais alternancias diatéticas dos verbos ingleses e ofrece abundantes referencias bibliográficas dos estudos realizados sobre elas. Na lingüística hispánica, aínda que o interese por estas alternancias é bastante máis recente, o seu estudo experimentou un amplo desenvolvemento nas últimas décadas, desde traballos dedicados aos diversos tipos de alternancias diatéticas e á súa clasificación (Martínez Vázquez 1998, Vázquez et al. 2000, García-Miguel 2010 e Cifuentes Honrubia 2006), ata traballos máis restritivos que tratan algún aspecto ou construción relacionados coas alternancias construtivas (González Romero 1996, Mendikoetxea 1999a e 1999b), ou un tipo determinado de alternancia, como a diátese anticausativa en Moreno Cabrera (1984), a oposición aspectual en Fernández et al. (2002) e as alternancias locais en Cifuentes Honrubia (2008, 2010). No ámbito galego, tamén contamos con algúns traballos sobre alternancias diatéticas, como os de Cidrás (1991, 2003) e o de Diz Gamallo (2001). O primeiro dos traballos de Cidrás céntrase nas alternancias de voz, mentres que o segundo estuda diferentes tipos de estruturas que presentan alternancia transitivo-intransitivo, entre as cales se atopa a alternancia causativa, que agora nos ocupa especificamente. O terceiro dos traballos céntrase nas diferentes formas de expresión do elemento intransitivo (e anticausativo) do par léxico *matar/morrer*, que serían as formas *morrer* e *matarse*. Podemos situar o obxecto de estudo do artigo de Diz Gamallo no ámbito da alternancia causativa supletiva (§ 2), no que tamén situamos o par léxico *ensinar/aprender* do que, en parte, nos ocupamos nesta contribución.

O principal obxectivo deste artigo é analizar e describir a expresión da alternancia causativa nas construcións de *aprender* ao longo da historia do galego. Este obxectivo enmárcase noutro obxectivo maior, que é analizar e describir os causativos léxicos do galego, aqueles nos que a alternancia entre o predicado causativo e o anticausativo se dá entre dous predicadores léxicos distintos. Para acadar o noso principal obxectivo explicaremos as principais formas de expresión da alternancia causativa, prestando maior atención ás do noso interese, e definiremos, desde unha perspectiva funcionalista, en parte debedora dos postulados e do repertorio de funcións semánticas propostos por Simon Dik (1997), os principais esquemas construtivos que presentou e presenta *aprender* desde a Idade Media ata a actualidade.

A base empírica do traballo fornécea unha ampla base de datos extraídos de dous grandes corpus lingüísticos informatizados: o *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega* (TMILG) e o *Tesouro Informatizado da Lingua Galega* (TILG), desenvolvidos ambos no Instituto da Lingua Galega da Universidade de Santiago de Compostela. Estes dous corpus abranguen complementariamente un grande volume de textos correspondentes a toda a historia do galego¹. Para a conformación da mostra na que se basea esta investigación, recompilamos os resultados que tanto o TMILG como o TILG nos devolveron ao procurar as distintas variantes do predicador *aprender* (*aprender*, *deprender* e *adeprender*).

Unha das nosas hipóteses de partida, que tentamos verificar, é que as construcións causativas de *aprender* teñen unha distribución xeográfica determinada no dominio lingüístico galego. Como a maioría de textos aos que pertencen os casos do noso corpus non están xeorreferenciados, consultamos de maneira complementaria outras fontes que nos poidan achegar información dialectal máis detallada, principalmente o *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa), que presenta no seu cuestionario unha pregunta dedicada a “Aprender (enseñar)”.

A presente contribución artículase consonte o seguinte plano: comezamos cunha introdución teórica sobre os diferentes tipos de expresión da alternancia causativa que se dan nas

¹ O TMILG integra arredor de 16000 unidades textuais distribuídas en 82 obras datadas con anterioridade ao século XVII, mentres que o TILG recolle case 2000 obras desde o século XVII ata a actualidade, nun amplo corpus lematizado e etiquetado gramaticalmente que permite realizar consultas nunha base integrada por máis de 26 millóns de palabras.

linguas e, particularmente, no galego. Deseguido, presentamos a análise dos dous corpus por separado, pero con referencias constantes ás similitudes e diferenzas encontradas en ambos os dous. Na análise dos casos, atendemos, principalmente, ao trazo [$\pm$ causativo] dos predicados. Tamén prestamos atención ao número de argumentos correspondentes ás distintas construcións que aparecen baixo o lema *aprender*. A identificación do número de argumentos relaciónase directamente co trazo [$\pm$ causativo], xa que nos permite saber se estamos ante un predicado *aprender* anticausativo, se ten dous argumentos, ou causativo, se ten tres. Unha vez diferenciados estes dous tipos de predicados, identificamos os esquemas sintáctico-semánticos con que se constrúen. Por último, indicamos a procedencia xeográfica das construcións causativas que pertencen a textos xeorreferenciados e complementamos esta información dialectal con datos recollidos no proxecto do ALGa para determinar se o predicado *aprender* causativo ten unha distribución dialectal concreta.

2. A ALTERNANCIA CAUSATIVA E AS SÚAS FORMAS DE EXPRESIÓN LINGÜÍSTICA

Empregamos a denominación *alternancia causativa* para designar a relación existente entre dous esquemas sintáctico-semánticos que presentan o mesmo significado básico pero que se opoñen polo trazo [$\pm$ causativo], de tal xeito que o obxecto da construción causativa é o suxeito da anticausativa. Un dos exemplos máis socorridos para representar este tipo de alternancia diatética é o seguinte: *alguén rompe algo vs. algo rompe*. A alternancia causativa é unha das que maior atención recibiu no conxunto das alternancias diatéticas máis comunmente estudadas, ademais de ser atendida por múltiples perspectivas, tal e como demostran as diferentes formas empregadas para denominala e as diferentes clasificacións nas que se integra². Con frecuencia esta alternancia diatética é presentada como unha subclase dun conxunto maior de alternancias que algúns autores denominan *alternancias transitivo-intransitivas* (Levin 1993) ou *oposición de cambio de foco* (Vázquez et al. 2000), mentres que outros falan de *ergatividade* (Martínez Vázquez 1996)³. Este conxunto máis amplo de alternancias diatéticas nas que se insiren as do noso interese, fan referencia globalmente a dous esquemas semántico-sintácticos que se opoñen porque o segundo argumento dun dos esquemas é o primeiro e único argumento do esquema alternativo.

Canto ás diferentes formas de expresión da alternancia causativa, varios autores (e.g. Haspelmath 1993, Comrie 1981) ofrécennos, desde unha perspectiva tipolóxica, unha descrición e clasificación destas formas. Outros autores ofrécennos unha descrición deste tipo de alternancia diatética en linguas concretas, como Moreno Cabrera (1984) no español. Haspelmath (1993) estudou o comportamento de 21 linguas na expresión da alternancia causativa e para iso clasificou as diferentes formas de expresar esa alternancia en tres grandes tipos: alternancia causativa (cando o verbo causativo deriva do anticausativo), non causativa (cando o verbo anticausativo deriva do causativo) e non direccionada (cando ningún dos dous verbos deriva do outro); este último tipo de alternancia subdivídese noutros tres: lábil (emprégase o mesmo verbo para construcións causativas e anticausativas), equipolente (os dous verbos derivan do mesmo tema) e supletiva (os dous verbos presentan raíz diferente). Porén, para o noso estudo interézanos máis a clasificación que realizara anteriormente Comrie (1981).

Atendendo a parámetros formais, Comrie (1981: 159-164) identifica un contínuum na expresión da causatividade que abrangue desde os causativos analíticos ata os morfolóxicos e os léxicos⁴. No que o autor denomina causativos analíticos, preséntanse dous predicadores separados, un expresa a causa e outro o efecto, e, entre outros exemplos, indícase este do inglés: *I caused*

² Vid. Levin (1993: 26-31) e Martínez Vázquez (1996: 29-30) para unha panorámica sobre a dispersión terminolóxica empregada para nomear estas estruturas.

³ O uso deste termo foi rexeitado por varios lingüistas (e.g. Comrie 1978 ou Dixon 1987, vid. igualmente Cidrás 2003) por considerarse confuso, xa que tamén se emprega para referirse ao sistema de marcado morfolóxico de caso que empregan as linguas ergativo-absolutivas, fronte ás nominativo-acusativas.

⁴ Para profundar máis sobre o contínuum da expresión da causatividade e a simplificación que supón a tradicional clasificación tripartita en causativos analíticos, morfolóxicos e sintéticos vid. Shibatani e Pardeshi (2002: 103-109).

John to go. En galego o verbo causativo máis frecuentemente empregado en complexos verbais deste tipo é *facen*, *María fixo que Pedro viñese*, por exemplo. Segundo Comrie (1981: 161-163), a construción francesa '*faire + infinitivo*', equivalente á galega '*facen + infinitivo*' (*María fixo vir a Pedro*), está entre dous tipos do contínuum, o analítico e o morfolóxico. No galego, encontramos algunhas contribucións relacionadas con este tipo de causativos, como a de Regueira (2001), que se centra na construción '*facen + infinitivo*', e a de Sousa (2012), que estuda a expresión do causado nas construcións causativas do galego comparándoa coa doutras dúas variedades lingüísticas próximas: o portugués europeo e o portugués do Brasil.

Os causativos morfolóxicos, pola súa parte, son aqueles predicados causativos e anticausativos que se relacionan por medios morfolóxicos produtivos, nomeadamente, a afixación. Entre eles, Comrie (1981: 160-161) cita os sufixos *-t* e *-dür* do turco, que, anexados a calquera verbo, poden formar o seu causativo equivalente (öl 'morrer', öl-*dür* 'matar'). Tamén é posible que o predicado anticausativo derive do causativo, coma no ruso: *lomát*, 'romper' transitivo, e *lomt'sia*, 'romper' intransitivo. Noutros casos é difícil falar dunha direccionalidade na derivación porque os dous verbos da dicotomía presentan sufixos derivativos, coma no caso dos verbos *chem-k-a* 'ferver' e *chem-sha-a* 'facen ferver' do swahili. No galego existe unha serie de pares verbais nos que o membro anticausativo non presenta sufixo ou presenta o sufixo *-ecer* e o membro causativo o sufixo *-entar*: *pacer-apacentar*, *ferver-aferventar*, *amolecer-amolentar*, *adormecer-adormentar*. A pesar de que en estadios anteriores da lingua galega puido operar un procedemento morfolóxico na conformación destes pares verbais, na actualidade ese procedemento non é produtivo e, polo tanto, desde unha perspectiva sincrónica debemos estudar estas parellas como alternancias léxicas (Regueira 1994).

Como terceiro tipo de causatividade, Comrie (1981: 161) presenta os causativos léxicos e indica que os exemplos máis claros deste tipo son os pares supletivos, como o par inglés *kill/die*. Neste caso, a alternancia entre o predicado causativo e o anticausativo dáse entre dúas unidades totalmente independentes, é dicir, que non comparten a mesma raíz léxica. No galego encontramos unha serie de pares verbais análogos a este, como *matar/morrer^s*, *queimar/arder* ou *ensinar/aprender*. O primeiro verbo de cada par presenta un predicado básico causativo: *O rapaz queimou o papel*. O outro verbo do par presenta un predicado básico anticausativo: *O papel ardeu*.

Chegados a este punto preguntámonos en cal destes tres tipos podemos incluír os predicados que admiten a construción causativa e a anticausativa sen ningunha diferenza formal aparente entre os dous predicados (*María rompeu o vaso / O vaso rompeu*), ou cunha pequena diferenza formal consistente na aparición dun clítico *se* no predicado anticausativo (de uso obrigatorio nalgúns casos –*O valado mollouse*/**mollou coa chuvia*– pero non noutros –*A porta abriuse/abriu co vento*–). Cidrás (2003) explica as construcións anticausativas destes predicados como resultado dun proceso de intransitivación dun predicado básico transitivo e causativo, con redución de valencia, que dá lugar a un predicado derivado intransitivo e anticausativo. O autor formula a seguinte regra para explicar o proceso (Cidrás 2003: 91):

– Intransitivación anticausativa:

input: [pred_v(x₁)_{Ax}(x₂)_{Met}]_{Acción}
 output: [pred-R_v(x₂)_{Exp}]_{Proceso}

No input temos un predicado que fai referencia a unha acción con dous argumentos, o x₁ co papel semántico de axente e o x₂ co de meta. No predicado derivado desaparece o axente (x₁) e a meta é desprazada ao primeiro argumento coa función de experimentador, polo que xa non estamos ante unha acción senón ante un proceso. A marca -R apegada ao predicador resultante identifica o predicado derivado por redución de valencia e actualízase en galego con marca cero ou co clítico *se*. A forma do predicado derivado oscila na expresión lingüística entre a marca cero (ex.: *romper*), o incremento pronominal obrigatorio (ex.: *mollarse*) e alternancia, equilibrada ou non, entre ambas (ex.: *abrir(se)*). Tendo en conta isto, poderíamos colocar estas construcións

⁵ Para máis información sobre este par verbal e sobre as diferenzas de significado entre as construcións anticausativas de *morrer* e *matarse* vid. Diz Gamallo (2001).

próximas aos causativos morfolóxicos que identificaba Comrie (1981: 160-161) no contínuum da expresión lingüística da causatividade.

Resulta interesante destacar a contigüidade e permeabilidade entre estes causativos morfolóxicos con marca *se* ou *cero* e os causativos léxicos do tipo *matar/morrer, queimar/arder* ou *ensinar/aprender*. Observamos nalgunhas variedades do galego actual que o membro anticausativo dalgúns dos pares léxicos pode formar predicados causativos seguindo o modelo de *romper*, é dicir, xerando unha alternancia causativa morfolóxica. É o caso de *arder*, que invade as construcións causativas propias de *queimar* (*O rapaz ardeu o papel*), ou de *aprender*, que invade as de *ensinar* (*A mestra apréndelle matemáticas a Laura*). Estas son as construcións obxecto de estudo neste artigo.

O uso causativo do membro primariamente anticausativo non está xeneralizado a todas as variedades dialectais do galego actual, nin sequera a outras variedades doutra índole, por exemplo, a estándar. Se tomamos como referencia desa variedade o DRAG observamos que este presenta acepcións que recollen usos causativos do membro anticausativo dalgúns dos pares, como *ensinar/aprender*, pero non do doutros, como *queimar/arder*, dos que sabemos que tamén se rexistran eses usos.

A maioría destes pares supletivos presenta canda a alternancia causativa-anticausativa unha alternancia transitiva-intransitiva, é dicir, o predicado causativo é bivalente (axente/suxeito e meta/complemento directo) e o anticausativo monovalente (experimentador/suxeito). Pero temos cando menos un par léxico, *ensinar/aprender*, no que os dous membros alternantes da parella son transitivos. *Ensinar*, o membro causativo, é trivalente e presenta, no seu esquema sintáctico-semántico básico, un axente coa función sintáctica de suxeito, unha meta coa función sintáctica de complemento directo (CD) ou de complemento preposicional (CP) e un beneficiario, que é o participante que experimenta o proceso, coa función sintáctica de complemento indirecto (CI) (*A profesora ensínalle matemáticas ao neno* ou *A profesora ensínalle a sumar ao neno*). O predicado de *aprender* –a contrapartida anticausativa– é bivalente e presenta un argumento menos ca o predicado de *ensinar*, o axente causante do proceso. O beneficiario pasa a desenvolver a función semántica de experimentador e a sintáctica de suxeito e o segundo argumento conserva as mesmas funcións ca no predicado de *ensinar*, as de meta e CD ou CP (*O neno aprende matemáticas* ou *O neno aprende a sumar*).

3. CONSTRUCIÓN DE APRENDER NO GALEGO MEDIEVAL

As ocorrencias de *aprender* extraídas do TMILG suman un total de 249⁶ e pertencen a obras datadas entre 1220 e 1520. A inmensa maioría dos casos correspóndense coa variante *aprender*, aínda que tamén encontramos catro casos de *deprender*. Respecto á distribución cronolóxica dos rexistros debemos indicar que a maioría pertencen a obras datadas entre os séculos XIII e XIV e que do século XV só temos doce casos (catro deles situados en intervalos que abranguen anos dos séculos XIV e XV) e só un do século XVI. Esta baixa frecuencia de *aprender* nos séculos XV e XVI correspóndese cunha redución considerable do tamaño do corpus do TMILG nese período. Nas ocorrencias de *aprender* encontramos de forma maioritaria o significado de ‘chegar a saber’. Algunhas das ocorrencias que presentan este significado son:

1. E sei, Don Fernando, per quant’aprendi, | non poderedes esta dona aver, | ca seus vassalos, com’ouço dizer, | non queren om’estranho sobre si (1240-1300 Estevan Faian, Lirica profana galego-portuguesa [TMILG]).
2. contar-vo-lo-ei brevement’e agynna || quan’end’aprendi a quen mio á contado. || (1264-1284 Afonso X, Cantigas de Santa Maria [TMILG]).

⁶ O número de ocorrencias aquí citadas non coincide co número devolto polo TMILG, porque algúns dos resultados non se corresponden co predicador que estamos buscando e outros presentan máis dunha ocorrencia de *aprender*, polo que tivemos que desbotar algúns rexistros e desdobrar outros.

⁷ Pódense consultar as referencias bibliográficas completas das obras ás que pertencen os exemplos indicados neste artigo nas páxinas web do TMILG (<http://ilg.usc.gal/tmilg>) e do TILG (<http://ilg.usc.gal/TILG/>).

3. Se per ventura vej'eu apartar | os que eu sey que vos poden veer, | o que dizem moyro por aprender (1240-1300 Pero d'Armea, Lírica profana galego-portuguesa [TMILG]).
4. cōmo Vlixas aprendeu nouas dos que yā casar cō sua moller Estando Vlixas con el RRey Alçion (1356-1399 Afonso X, Historia Troyana [TMILG]).
5. aprendeu nouas de sua terra estrayas et grandes, moyto espauoradas a sobre guisa. (1357-1399 Afonso X, Historia Troyana [TMILG]).

O máis frecuente é que nestes casos *aprender* vaia en pretérito simple e introducido por un sintagma como os seguintes: (*per*) *quant'aprendi*, *per quant'end'eu aprendi*, (*per*) *com'aprendi*, *segund'aprendi* etc. *aprender* con este significado é bivalente, presenta un primeiro argumento coa función semántica de experimentador e a sintáctica de suxeito e un segundo argumento meta coa función sintáctica de CD, que no noso corpus acostuma estar ocupado polo pronome *quanto* (1 e 2), unha oración subordinada (3) ou unha frase nominal (FN) que presenta como núcleo o substantivo *nouas* (4 e 5). O esquema construtivo deste predicado podémolo representar do seguinte modo:

[APRENDERv [x_1]_{Experimentador/Sux.} [x_2]_{Meta/CD}]Proceso

Ás veces, nestas construcións aparece un adxunto introducido pola preposición *a* que se refire á persoa que facilitou ao primeiro argumento a información que aprendeu (2). Hoxe en día, estes usos e significados de *aprender* son menos frecuentes e relaciónanse co cultismo *aprender* ('asimilar ou captar coa mente').

Con menor frecuencia, no corpus medieval, encontramos casos de *aprender* que presentan unha acepción diferente á de 'chegar a saber', como os seguintes:

6. dos maestros aprendi tal liçon: | que manto doutren non filhe per ren (1240-1300 Vasco Gil, Lírica profana galego-portuguesa [TMILG]).
7. Item mando a Maria, filla de Afonso Nouo, quareenta par de brancas, et que llos dian quando quiser aprender a coser ou a teçer (1418 Ares Gonçalves, Las órdenes mendicantes en el obispado de Mondoñedo. El convento de san Martín de Villaoriente (1374-1500) [TMILG]).
8. et daualles soldadas aos maestros, por que todos aqueles que quisessem aprender, que o ño leixassem por mingoa de meestres (1297-1312 La traducción gallega de la Crónica General y de la Crónica de Castilla [TMILG]).
9. que segundo achamos porlos escritos todos os santos Padres souberō logo de começo moyto dos saberes das cousas et aprenderōno elles de Adam et despoys dos outros cōmo forō vijndo por la lyña (1310-1330 Afonso X o Sabio, General Estoria [TMILG]).
10. Et quen se desto doer, uaa aa batalla et ferirá ou será ferido, et cōbátase pera seer y morto ou ferido, ca eu uos digo, sem mentir, que outro derribará aló, et outro ferir[á] ou será ferido ou ardido ou couardo, et outro será y preso ou chagado, ca eu ia asaz aprend'j da lazeyra et do mal (1370 - 1373 Benoit de Saint-Maure, Crónica troiana [TMILG]).
11. Est' ome de linnage foi non rafez, || mais de grand', e senpre de sa menyzez || aprendeu nas artes, por que mayor prez || ouve dos que eran en [e]ssa sazón || Semp'r ' a Virgen santa dá bon gualardon... (1264-1284 Afonso X, Cantigas de Santa María [TMILG]).

Nestes enunciados atópase a acepción de *aprender* máis habitual no galego actual: 'adquirir coñecementos de [algo] ou reter [algo] na memoria por medio do estudo, da experiencia ou da observación'. Nesta única acepción fundimos as dúas acepcións indicadas no DRAG para *aprender* anticausativo porque consideramos que presentan o mesmo esquema construtivo e que non sempre é doado diferencialas nos enunciados de *aprender*. O esquema construtivo ao que nos referimos é o seguinte:

[APRENDERv [x_1]_{Experimentador/Sux.} [x_2]_{Meta/CD ou CP}]Proceso

Como podemos ver na representación do esquema construtivo destes enunciados, o x_2 , que presenta o rol semántico de meta, pode desenvolver dúas funcións sintácticas, CD ou CP, a diferenza do esquema presentado anteriormente para o predicado de *aprender* co significado de 'chegar a saber' no que só podía desenvolver a función sintáctica de CD. No corpus medieval, o

CD verbalízase, nomeadamente, a través dunha FN (6), pero tamén a través doutras unidades que poden desenvolver esta función, como un clítico de acusativo (9). O CP aparece expresado por unha oración de infinitivo precedida da preposición *a*, como no exemplo 7. Tamén encontramos usos absolutos de *aprender* (8, 10 e 11).

Canto aos adxuntos máis recorridos nas construcións de *aprender*, encontramos un expresado pola preposición *de* e unha FN que indica a fonte de onde se extrae o coñecemento que se aprende –*de Adam et despoys dos outros* (9) ou *da lazeyra et do mal* (10)–. Serradilla (1996: 25) identifica ata tres estruturas diferentes para os casos nos que *aprender* presenta un constituínte coa preposición *de*: un partitivo, etiqueta que a autora coloca entre interrogantes despois do exemplo “...vínose para Toledo para aprender de aquela ciencia (C. Luc., p.96)”; outro constituínte que se asemella ao CP formado pola preposición *a* e unha oración de infinitivo: “*aprende de dar tu cuerpo a los omnes cuemo fezist a los dios* (P. C. G., I, p. 113, 157)” e “*aprende de guardar toda tu pudicia* (Corb., p.61); e, por último, un complemento de orixe en “*cada qual se guarde e aprenda dellas* (Corb., p. 164)”. Os constituíntes introducidos por *de* dos exemplos 9 e 10 do noso corpus correspóndense co terceiro tipo identificado por Serradilla (1996: 25), o complemento de orixe. Cuervo (1986: 561) ofrécenos máis información sobre este tipo de constituínte ao referirse a el como a fonte de coñecemento. Identifícao co mestre, aínda que nos exemplos que recolle non só se refire a seres humanos, senón tamén a animais e obxectos. No noso corpus, esta función pode aparecer desenvolvida por entidades animadas (9) ou inanimadas (10). Denominamos este constituínte orixe porque indica a fonte *de onde* procede ou se extrae o coñecemento e consideramos que se trata dun constituínte facultativo, por iso non o incluimos na representación do esquema construtivo. Podemos interpretar ou ben que a orixe contén o que se aprende ou ben que é a partir dela que se obtén ese coñecemento. En todo caso, a noción que impera é que o que se aprende, a meta, procede desa orixe.

Outro adxunto que rexistramos no noso corpus é unha frase preposicional (FP) encabezada por *en*, como *nas artes* do exemplo 11. É habitual que, en galego, esta preposición se empregue para indicar a localización do evento ao que se refire o predicado, pero neste caso concreto semella indicar a fonte de coñecemento, é dicir, a localización da meta, non a do proceso. Segundo Cuervo (1986: 561), o constituínte introducido con *en* emprégase “para denotar el objeto donde se fija la consideración a fin de adquirir el conocimiento”. Anteriormente, vimos que a fonte de coñecemento tamén se pode expresar empregando a preposición *de* e denominamos a este participante orixe. Con todo, consideramos que non estamos ante o mesmo constituínte e que neste caso estamos ante a localización do proceso ou da meta. A diferenza entre a orixe e a localización encóntrase en que na primeira semella indicarse un desprazamento da meta que vai da orixe ao experimentador, mentres que na segunda se indica onde se desenvolve o proceso ou onde se localiza o coñecemento sen referirse a unha dirección ou movemento.

Cómpre salientar por último que en todo o corpus medieval non rexistramos ningún caso de *aprender* usado en construción causativa.

4. CONSTRUCIÓNS DE APRENDER NO GALEGO MODERNO E CONTEMPORÁNEO

4.1. *Aprender* vs. *deprender*, *adeprender*: emerxencia e devalo das variantes innovadoras

Para a conformación do corpus do galego moderno e contemporáneo, recollemos os resultados de dúas buscas no TILG, unha polo lema *aprender*, a variante do estándar do galego actual, e outra polo lema *deprender*, baixo o que tamén se recollen os casos de *adeprender* (variantes pouco frecuentes na actualidade). O total dos resultados suman 4677⁸ ocorrencias (2584 do lema *aprender* e 2093 de *deprender*) de obras datadas entre 1743 e 2013. Se nos fixamos nos gráficos da distribución temporal que o TILG nos ofrece para cada un dos dous lemas (Gráfico 1),

⁸ Ao igual que acontece co TMILG, o número de ocorrencias indicadas non se corresponde co número devolto polo TILG, porque algúns dos resultados non responden á nosa busca e porque outros presentan máis dunha ocorrencia do predicador que procuramos.

observamos que a maioría dos casos de *aprender* se concentra na franxa cronolóxica de 1981 a 2013 (2211 ocorrencias), mentres que a maioría de *deprender* se sitúa na franxa de 1901 a 1950 (855 rexistros), seguida pola franxa de 1951 a 1980 (560 ocorrencias) e pola de 1851 a 1900 (486 ocorrencias); en cuarto lugar, pero a bastante distancia (199 casos), queda o período que presenta a maior parte de rexistros de *aprender* (1981-2013). Vemos entón que hai unha situación case á inversa na distribución temporal dos casos de *deprender*: o aumento de rexistros de *aprender* coincide co descenso dos de *deprender*.

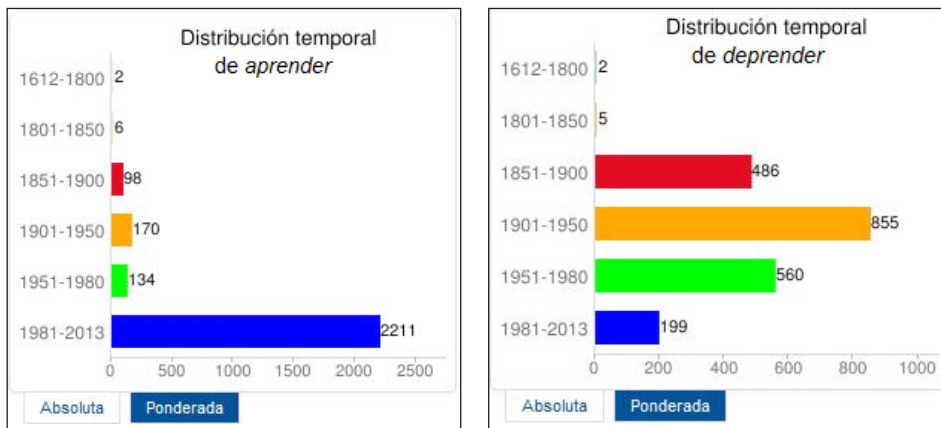

Gráfico 1. Distribución temporal absoluta de *aprender* e *deprender* no corpus TILG [03/04/2016]

Seguramente as tendencias popularistas e diferencialistas dominantes en gran parte das propostas de modelo de lingua escrita esbozadas desde o Prerrexurdimento a comezos do XIX ata o momento de estandarización do galego actual na década de 1980 (vid. Mariño 2008: 183-239 para máis información) están na base do aumento da frecuencia no TILG das variantes innovadoras (e diferenciais fronte ao castelán) *deprender* e *adeprender* desde mediados do século XIX ata a década dos 80 do século pasado. Non parece, porén, que o fenómeno sexa produto dunha expansión do uso desas formas na lingua oral durante ese período, se temos en conta que a información dialectal do ALGa nos indica que na década de 1970 *aprender* era a variante esmagadoramente maioritaria no territorio lingüístico galego⁹.

A diferenza do que acontecía co corpus do TMILG, no TILG encontramos predicados causativos de *aprender*. A súa frecuencia é moito menor ca a dos anticausativos (486 casos de 4677, 10,39%), como podemos observar na seguinte táboa:

	<i>Aprender</i>		<i>Deprender</i>		Total de <i>aprender</i> e de <i>deprender</i>	
	nº de rexistros	%	nº de rexistros	%	nº de rexistros	%
Anticausativo	2301	89,05%	1890	90,3%	4191	89,61%
Causativo	283	10,95%	203	9,7%	486	10,39%
Total	2584	100%	2093	100%	4677	100%

Táboa 1. Construcións causativas e anticausativas dos lemas *aprender* e *deprender*

O número de rexistros causativos de *deprender* é lixeiramente menor ao dos de *aprender*, como tamén é menor o número de rexistros totais de *deprender* ca o de *aprender*, polo tanto

⁹ Na cuestión 2703, recóllense 122 ocorrencias de *aprender* fronte a 6 ocorrencias de *deprender* e 4 de *adeprender*. Na maioría dos puntos nos que se rexistran as variantes *deprender* e *adeprender*, non existe unha resposta única, senón que estas variantes conviven con *aprender*.

debemos concluir que os rexistros de *aprender* e *deprender* non presentan diferenzas respecto á frecuencia de construcións causativas.

No século XVII non temos ningún rexistro de *aprender*, *deprender* ou *adeprender*, nin en construción causativa nin anticausativa; no XVIII temos en total 4 casos e ningún é causativo. Igual que ocorría co último período do corpus TMILG, isto é produto do minúsculo tamaño do corpus TILG neses séculos (XVI, XVII e XVIII chamados 'escuros', pois neles a produción escrita en galego redúcese ata case desaparecer), e nada ten que ver cunha caída dramática do uso destes verbos en particular. Como veremos máis abaixo (§ 4.3.1), o primeiro rexistro causativo do lema *aprender* atopámolo en 1828 mentres que os de *deprender* só aparecen na segunda metade do XIX.

Non contamos na actualidade con ningunha obra que describa as construcións de *aprender* no galego contemporáneo, así que para describir os casos de *aprender* tirados do TILG apoiámonos en dicionarios de construcións verbais de linguas próximas ao galego, como o castelán (Cuervo 1986) e o portugués (Busse 1994).

4.2. *Aprender* anticausativo

No TILG encontramos algúns enunciados de *aprender* que presentan un significado moi próximo ao de 'chegar a saber', que identificamos no corpus medieval. A diferenza do que ocorre nos rexistros do TMILG, a frecuencia desta acepción no TILG é moito menor e, en ocasións, resulta difícil determinar se realmente se trata da mesma. Deseguido recolleemos dous exemplos:

12. As campanas daquela acostubrábanse a tocar cando había calquera novedá pra comunicá-lo unhos ós outros, que non era coma agora, que agora logo se sabe, logo se aprende, porque hai máis concurrencia, máis tráfico (2004 Carnero Vázquez et al., Da fala dos brañegos. Literatura oral do concello de Abadín [TILG, CRNFAL004]).
13. e desta emposta fágome pola curta coa praza de xefe da garda municipal e coa cruz de Beneficencia, que según teño deprendido é a que acostuma a conceder o Goberno a cantos como eu emprestan servicios á causa do ben púbrico (1884 O Tío Marcos da Portela [TILG, 2MA040884]).

Fronte a estes casos, encontramos outros moitos que presentan a outra acepción de *aprender* identificada no corpus medieval ('adquirir coñecementos de [algo] ou reter [algo] na memoria por medio do estudo, da experiencia ou da observación'):

14. Aprendeu o oficio de zapateiro (1889 O Novo Galiciano. Defensor d'os intreses galegos [TILG, NGA024889]).
15. Pero mira anque o deprendas non por eso che aconsello que deixes esquencer nunca a lengua do teu terreo (1853 Pintos, A gaita gallega [TILG, PINGA1853]).
16. chegará a aprender que a dor da emigración é algo máis fondo, máis duradeiro, máis transcendente que o emotivo esbagullarse da despedida (1974 Piñeiro López, Olladas no futuro [TILG, PIÑOLL974]).
17. facer tódo-los movementos que aprendera ou practicara (1990 Bralo Rego, Medicina natural e caseira [TILG, BRAME1990]).
18. –Pois teño entendido que o rapaz veu de servir no exército e anda aprendendo oficio (1999 Vázquez Pintor, A tribo sabe [TILG, VZZTRI999]).
19. atal o Fernando do cabo Serxio que adeprendía retratista co Pacheco (1972 Blanco Amor, Xente ao lonxe [TILG, BLAXEN972]).
20. pois como deprendeou latín (1883 O Tío Marcos da Portela [TILG, 4MA008883]).
21. Aprendín a curar o mal de ollo restrelando na pedra do fogar a cara da meiga malfeitora (1996 Campo Domínguez, Confesión e morte de María Balteira [TILG, CPOCON996]).
22. pois prós que gobernan non hai mellor harmonía que a do bombo; pero non teño que facerlle, non deprendín a tocá-lo nin pra levá-lo me rixen as pernas (1884 O Tío Marcos da Portela [TILG, 2MA052884]). Nas tascas da Ribeira aprendeu bailar o tango (1997 Souto, Fumareu [TILG, SOUFUM997]).
23. A definición elaborada polo International Folk Music Council, establece que música folclórica é a do pobo chan que se propaga de persoa a persoa, por medio da súa audición, sen que se aprenda en partitura (1992 Sánchez Brunete / Montero Torreiro, Os instrumentos da música popular [TILG, SABLINS992]).

24. Os carpinteiros primitivos do Freixo aprenderan en Muros (1989 Mörling, As embarcacións tradicionais de Galicia [TILG, MOREMB989]).
25. O mestre di que, se o rapaz aprende ben no primeiro curso, gañará a beca case seguro para o segundo (1996 Rodríguez Troncoso, Raíces rurais [TILG, RTRRA1996]).

O esquema construtivo que presentan estes enunciados é:

[APRENDERV $[x_1]$ Experimentador/Sux. $[x_2]$ Meta/CD ou CP] Proceso

4.2.1. Realización sintáctica do segundo argumento: complemento directo e complemento preposicional

Segundo o esquema construtivo, a meta pode presentar dúas funcións sintácticas diferentes, CD ou CP. Cando á meta lle corresponde a función sintáctica de CD, as unidades lingüísticas que no corpus adoitan ocupar esa función son: unha FN (14), un clítico acusativo (15), unha oración completiva con *que* (16) ou un pronome relativo (17). Con certa frecuencia, encontramos enunciados nos que á dereita do verbo aparece un constituínte nominal sen determinante, (i.e., un *bare nominal* ou nominal nu). Un dos substantivos sen determinante que identificamos con maior frecuencia é "oficio" (18). A ausencia do determinante con este substantivo podería levar a pensar que estamos ante unha identificación indefinida do substantivo (cfr. Álvarez / Xove 2002: 440-442), é dicir, que non se fai referencia a un tipo de oficio concreto ou coñecido polo alocutario, senón á clase enteira á que fai referencia o substantivo. Pero o feito de que outros substantivos (19, 20), que non permiten esa lectura, aparezan nesas mesmas circunstancias, lévanos a pensar que non debemos falar nestes casos de CD, senón dun predicado derivado por incorporación de obxecto (Cidrás 2004; 2019). O que acontece é que un substantivo que ocupaba unha posición argumental nun predicado verbal básico pasa a integrarse nel, obtendo un predicado derivado cun argumento menos que indica unha acción ou, neste caso, un proceso máis xenérico ou habitual ca o expresado polo predicado inicial sen incorporación.

Como indicabamos no inicio deste apartado, é frecuente que a meta presente a función sintáctica de Complemento Preposicional conformado pola preposición *a* e unha oración de infinitivo (21 e 22). En contadas ocasións, encontramos casos en que a meta se presenta como unha oración de infinitivo sen a preposición *a* (23). Cuervo (1986: 560) indica que, no castelán, *aprender* + infinitivo é un latinismo e Kasten Lloyd e Nitti (2002), no *Diccionario de la prosa castellana del Rey Alfonso X*, recollen un exemplo deste tipo de construción datado, con interrogantes, en 1250-1279. Pola nosa parte, non encontramos ningún caso desta construción no corpus do galego medieval; no corpus moderno e contemporáneo é moi pouco frecuente e a maioría das obras nas que se atopa son poemarios, coleccións de composicións populares e traducións de textos clásicos.

Tamén encontramos rexistros nos que non aparece expreso nin o CD nin o CP. Tendo en conta isto podemos diferenciar dous tipos de construcións nas que non se verbaliza a meta: por un lado, aquelas construcións nas que a meta é claramente recuperable polo contexto lingüístico (24) ou comunicativo (25); e, por outro, os usos absolutos de *aprender* (26), onde a restitución desa meta non é posible ou, se se fixese, sería a través dunha palabra cun contido semántico moi xeral. *Aprender* nos seus usos absolutos acostuma levar un adxunto de modo, como *ben* no exemplo 26.

Encontramos un número significativo de rexistros que presentan unha FP formada pola preposición *a*, *de* ou *para* e un substantivo que indica unha actividade profesional:

26. Aprendín a cazador nos montes de Salamanca (1885 Pérez Ballesteros, Cancionero Popular Gallego [TILG, PRZCA1885]).
27. Como sempre, os que máis falaban eran o Eliseo, fillo do ferrador das Mercedes, que adeprendía de tallista cos Dorrego (1972 Blanco Amor, Xente ao lonxe [TILG, BLAXEN972]).
28. –Pero ti –di o Fidel–, se estabas en Letras, ¿cando aprendiches pra técnico? (1994 Cabana, O cervo na torre [TILG, CBNCER994]).

Das tres FFPP, a menos frecuente é a encabezada por *de* (28). Para a descrición destas estruturas, o primeiro que debemos preguntarnos é se as tres presentan a mesma función semántica e sintáctica e cales son. Cuervo (1986: 561) indica que na construción coa preposición *a* do castelán, está elidido o verbo *ser* entre a preposición e o oficio, *aprendín a [ser] cazador* (27). Seguindo esta explicación, na estrutura coa preposición *para* (29) tamén está elidido o mesmo verbo (*aprendiches para [ser] técnico*) e na estrutura con *de* (28) o que se omite é unha FN (*aprendía [lo oficio] de tallista*), polo tanto, as funcións sintácticas correspondentes a estas unidades serían un CP, un Complemento Circunstancial de Finalidade (CCFinalidade) e un CD, respectivamente. Aínda que a orixe destas tres estruturas estea nunha elipse, na actualidade semella que son constituíntes con significado propio e que non se precisa restituír ningún elemento elidido para que teñan sentido; polo tanto, podemos pensar que estas unidades indican a meta e presentan a función sintáctica de CP.

No caso de *aprender a* + oficio (27) estamos ante unha construción paralela á de *aprender a* + oración de infinitivo (21 e 22). Pola súa parte, *aprender de* + oficio (28) e *aprender para* + oficio (29) non presentan ningunha correspondencia formal coas principais unidades que desenvolven as funcións sintácticas da meta de *aprender*. Ademais, en *aprender para* + oficio hai unha connotación de finalidade que as estruturas coas preposicións *a* e *de* non presentan.

4.2.2. Adxuntos máis frecuentes

Dous esquemas frecuentes con adxuntos son *aprender de* alguén ou algo e *aprender con* alguén:

29. –¡Bah! Todo o que eu sei aprendí-no dos seus libros... (1958 Méndez Ferrín, Percival e outras historias [TILG, MEPPER958]).
30. –¿Cál é, mestre, o animal máis perfecto? –Todos o son. Debes aprender daquel que se mete no río (1997 Valcárcel, Os ollos da sentinela [TILG, VCLLOL997]).
31. Esto aprendérao de miña avoa (1981 Carballo Ferreiro, Parábolas chairegas [TILG, CRBPAP981]).
32. «Falo o latín que aprendín con meu avó; durante anos e anos fun sancristán», dicianos el (1984 Mandianes Castro, Loureses. Antropoloxía dunha parroquia galega [TILG, MNDLOU984]).
33. os que aprendedes cos curas aquí non prantades lei (1910 Noriega Varela, Montañesas [TILG, NOR-MON910]).
34. O cuarto ferreiro era un home do Alto que aprendeu cun dos vellos ferreiros (1984 Mandianes Castro, Loureses. Antropoloxía dunha parroquia galega [TILG, MNDLOU984]).

Aprender de alguén ou *de* algo é o que Cuervo (1986: 561) denominaba fonte de coñecemento e o que nós identificamos como orixe na análise do corpus medievo (§ 3). A orixe pode presentar o trazo [- animado], como *dos seus libros* no exemplo (30), ou [+ animado], como *daquel [animal] que se mete no río* (31); pero, cando este participante é animado, o máis frecuente é que sexa tamén humano, *de miña avoa* (32). Poderíamos pensar que ese *de* [alguén] equivale ao causante do proceso de *aprender* e transformar o enunciado 32 no seguinte predicado causativo: *Isto ensináramo (ou aprendéramo) miña avoa*. Pero, se observamos os dous enunciados con detemento, decatámonos de que non hai unha correspondencia total entre os seus significados. No enunciado que creamos, o primeiro argumento ten a intención de que o terceiro argumento experimente o proceso de *aprender*, mentres que na construción inicial do corpus (32) non podemos saber se a orixe [+ humana] ten ou non intención de que o experimentador aprenda.

Aprender con alguén (33-35) aparece recollido nunha das construcións que identifica Busse (1994: 55) en portugués: “N – V – com Np – N *Aprende com ele o ofício de carpinteiro*”. Na representación desta estrutura sintáctica indícase que o verbo ten tres complementos nominais; ademais, no precedido pola preposición *com* indícase coa letra “p” que é humano. Entendemos que Busse (1994: 55) interpreta que os tres complementos recollidos nesta construción son obrigatorios, porque no seu dicionario os facultativos se colocan entre parénteses e non é o caso de ningún dos complementos sinalados na construción recollida. A pesar diso, o estatuto deste constituínte como obrigado non parece estar tan claro. Aínda que con algunhas reservas, neste artigo, decatámonos máis por identificalo cun adxunto porque a súa presenza ou ausencia non

semella causar un cambio substancial no significado do predicado, aínda que si na súa extensión referencial. Nos casos en que temos este complemento, é frecuente que o CD non apareza expresado, na maioría dos casos enténdese cal é obxecto de aprendizaxe polo contexto ou porque a persoa que se introduce coa preposición *con* é designada polo seu oficio e interprétase que é ese oficio o que o experimentador aprende (34 e 35). Este constituínte presenta a construción habitual dun adxunto de compañía, aínda que, neste caso, o ser humano ao que se refire non só acompaña o proceso senón que tamén é a persoa da que o experimentador aprende algo, a través da observación e imitación da actividade que desenvolve e, ás veces, das súas ensinanzas.

Outros adxuntos frecuentes son de tempo, como *Nos vinte anos que levei casada* ou *tódo-los días* (36), de finalidade, como *pra se faceren cidadaos conscientes* (37) e de modo, como *a golpe de labazada*, (38). Cando o significado de *aprender* se achega máis á segunda acepción sinalada no DRAG para *aprender* intransitivo, ‘reter [algo] na memoria’, con frecuencia aparece unha locución adverbial que reforza ese significado e que indica o modo no que se aprende. A locución máis empregada no noso corpus con esta función é *de memoria* (39), pero tamén rexistramos outras con este mesmo sentido: *de cor*, *de corrido*, *de cabo a rabo*, *de coro* ou *de carretilla*. Outro adxunto frecuente é o que indica a localización do proceso e que se expresa cun adverbio de lugar ou unha FP encabezada por *en* (40). Ao igual que acontecía no corpus medieval (§ 3, exemplo 11), coa preposición *en* tamén se indica a localización da meta (41).

35. Nos vinte anos que levei de casada, aprendín tódo-los días algo (1985 Heinze, Arredor da muller en 18 mundos [TILG, HEIARR985]).
36. o que xuzgan que máis aquí se necesita, escolas, onde as novas xeneracións deprendan pra se faceren cidadaos conscientes. (1912 A Voz do País. Semanario Rexionalista [TILG, VOZ004912]).
37. El tivo que aprender a golpe de labazada (1985 Heinze, Arredor da muller en 18 mundos [TILG, HEIARR985]).
38. Pro namentres deprendeí de mamoria istes versiños que poño máis abaixo, e qu’escribíu D. Xosé B. Amado cuia pruma é unha pelra pra Galicia (1876 O Tío Marcos da Portela [TILG, 1MA000876]).
39. barcos de papel, que adprendera a facer na escola (1927 Lesta Meis, Estebo [TILG, LESEST927]).
40. e com’ela deprendera nos libros qu’a Virxen facía milagros (1899 Masma, ¡A besta! [TILG, MASBES899]).

4.3. *Aprender* causativo

4.3.1. Emerxencia e prevalencia diacrónica da construción causativa

A construción causativa de *aprender* semella unha innovación que debeu ter lugar no galego moderno, xa que non atopamos ningún caso no corpus do galego medieval. Cómpre porén ser moi cautelosos coa datación do fenómeno dada a drástica escaseza, cando non ausencia, de rexistros da forma no corpus lingüístico do galego dos séculos XV, XVI, XVII e XVIII. O certo é que no TMILG a construción non se rexistra e que o primeiro caso localizado no TILG pertence a un texto de 1828 (42); temos que agardar ata a segunda metade do século XIX para rexistrar as seguintes construcións causativas (43-45):

41. ¿Aínda non oíche Aquela dulce voz que m’aprendiche? (1828 Díaz Corvelle, Alborada [TILG, DZ-NALB828]; 1828 Díaz Corvelle, Égloga de Belmiro e Benigno [TILG, DZNEGL828]).
42. só nos deprende a non recuar no da fartura púbrica e da civilzaceón (1859 Domínguez d’Esquerdo, Entonces e agora ou Coroas e cadeas do fidalgo povo galicián [TILG, DOMCOR859]).
43. ¡Oh raza de víboras! ¿quén vos aprendeu que con aparencias solo podedes fuxir da iría que vos amaga? (1861 Sánchez de Santa María, El evangelio según San Mateo traducido al dialecto gallego de la versión castellana de D. Félix Torres Amat [TILG, SNZEVA861]).
44. Ora vou a deprendervos a moda de facer “piniños” (1861 Fernández Morales, Ensaíos poéticos en dialecto berciano [TILG, FMOENS861]).

Canto ás causas da aparición da construción causativa innovadora, observamos que, por un lado, os primeiros catro casos de *aprender* causativo (42-45) presentan dous aspectos comúns, que tamén aparecen na maioría dos demais rexistros causativos de *aprender* do século XIX. Un

deses aspectos é que un ou varios dos interlocutores, reais ou ficcionais, da mensaxe á que pertence o rexistro aparecen como participantes do predicado de *aprender* causativo (en primeira e segunda persoa tanto do singular, exemplos 42 e 45, como do plural, exemplos 43 ao 45). O outro é un certo ton enfático detectado, sobre todo, nos exemplos 42 e 44. Estas dúas características, recorrentes nos rexistros causativos do século XIX, poderían indicar algún tipo de contexto específico favorecedor da aparición da construción innovadora, se non fose por que as dúas características sinaladas son moi comúns no xénero literario lírico-poético, ao que pertencen a maioría das obras do século XIX do noso corpus.

Por outro lado, debemos ter en conta que a emerxencia da construción causativa de *aprender* non é un fenómeno illado da lingua galega. Na clasificación tipolóxica da alternancia causativa de Haspelmath (1993), que fai a partir do estudo de 31 pares verbais en 21 linguas, observamos que o par *ensinar/aprender* presenta os cinco tipos identificados polo autor (§ 2), incluída a alternancia lábil (aquela que se dá cando o mesmo verbo se emprega tanto na construción anticausativa como na causativa, o que acontece con *aprender* no galego moderno e contemporáneo). Con todo, no artigo de Haspelmath, observamos que a alternancia lábil non é a máis frecuente no par *ensinar/aprender*, xa que só se identifica en dúas linguas: o francés e o grego. Se reparamos no francés, vemos como, efectivamente, *apprendre* é usado en construcións anticausativas (*L'enfant apprend à lire*) e causativas (*Elle apprend à lire à son fils*). O uso causativo deste verbo está totalmente aceptado pola norma estándar francesa, como demostra o feito de estar recollido nos dicionarios franceses actuais, entre eles, o *Dictionnaire de l'Académie française* (9e édition) e *Le Nouveau Petit Robert de la langue française 2008* (Robert 2007). Con todo, no francés tamén se emprega outro verbo, *enseigner*, nas construcións causativas co significado básico común de *ensinar/aprender*, polo que podemos dicir que, no francés, ademais da alternancia lábil, tamén se dá a alternancia supletiva neste par, como acontece no galego. Aínda que no estudo de Haspelmath se indica que no inglés o par *ensinar/aprender* ten alternancia supletiva (*teach/learn*), temos noticia de que, nalgúns variedades non estándares do inglés, *learn* é usado en construcións causativas, no lugar de *teach*, como *Will you learn me to draw a church?* (1885 G. Allen, *Babylon apud OED*) e *Lern Yourself Scouse* (1966, F. Shaw et al., *Lern Yourself Scouse apud OED*)¹⁰. Estes usos causativos de *learn* poderían non ser unha innovación do inglés moderno, pois no inglés medio era corrente a dobre diátese anticausativa e causativa de *lernen* (a forma do inglés medio correspondente ao actual *learn*)¹¹.

Noutras linguas moito máis próximas ao galego, como o asturiano e o castelán, tamén encontramos referencias a usos causativos de *aprender*. No *Diccionariu de la Lingua Asturiana* (DALLA), recóllese como primeira acepción de *aprender*, o significado causativo. Canto ao castelán, no DRAE indícase que *aprender* co significado causativo está en desuso. Na *Nueva Gramática de la lengua española* (NGLE, páxs. 2620-2625) atopamos que nalgúns pares supletivos do castelán, como *tirar/caer* ou *meter/entrar*, tamén se recollen usos causativos do membro do par *a priori* anticausativo, con desigual distribución xeográfica e aceptación na lingua estándar. Con anterioridade (§ 2), tamén sinalabamos que en galego, ademais de no par *ensinar/aprender*, se observa a dobre diátese causativa/anticausativa no membro anticausativo doutros pares supletivos (v. g. *queimar/arder*), aínda que eses pares non parecen coincidir cos cognados do castelán que tamén presentan o mesmo fenómeno.

Tal vez a emerxencia da construción causativa de *aprender* e doutros verbos anticausativos do galego e doutras linguas estea favorecida polos moitos pares en que a mesma forma léxica ten significado causativo e anticausativo, como é o caso de *romper* no galego (§ 2).

Se nos fixamos na información cronolóxica dos rexistros do lema *aprender* do TILG (Táboa 2), decatámonos de que a maioría dos casos causativos se encontra nos rexistros de 1981 en diante (88,34%); pero este dato non nos achega información relevante sobre os usos causativos de *aprender*, xa que é nesta franxa cronolóxica onde se concentra o maior número de

¹⁰ No OED indícasenos que *learn* co significado de 'impartir coñecemento' é na actualidade vulgar. Noutras fontes (Pegge 1844: 115-122; Aarts et al. 2014: 120) faise referencia ao uso causativo de *learn* nalgúns dialectos do inglés moderno.

¹¹ Algunhas fontes, como o *Online Etymology Dictionary* (Harper 2001-2017), amplían a aceptación do uso causativo de *learn* ata o século XIX.

registros totais do lema *aprender* (84,44%) e en case todos os períodos hai unha relación practicamente proporcional entre a frecuencia de registros totais de *aprender* e a frecuencia de registros causativos, é dicir, que canto maior é o número total de registros, maior é o número de casos causativos.

Período	Registros de <i>aprender</i> causativo		Registros totais de <i>aprender</i>	
	nº de registros	%	nº de registros	%
1612-1800		0%	2	0,08%
1800-1850	1	0,35%	5	0,19%
1851-1900	12	4,24%	96	3,72%
1901-1950	11	3,89%	168	6,50%
1951-1980	9	3,18%	131	5,07%
1981-2013	250	88,34%	2182	84,44%
Total	283	100%	2584	100%

Táboa 2. Porcentaxes dos registros de *aprender* causativo por períodos en relación aos registros totais de *aprender*

Se atendemos agora aos registros do lema *deprender* (Táboa 3), observamos que, ao igual ca no lema *aprender*, hai unha relación case proporcional entre os registros totais de *deprender* e os causativos. Pero, a diferenza de *aprender*, a maior frecuencia de predicados causativos non se sitúa no período que vai entre 1981 e 2013, senón entre 1901 e 1950 (37,93%) e é precisamente nesa franxa cronolóxica onde se sitúa o maior número de registros de *deprender*, causativos e anticausativos (40,75%). Outra diferenza entre os resultados dos dous lemas é que os predicados causativos de *aprender* se concentran maioritariamente nun único período, mentres que os de *deprender* se concentran en tres dos períodos nos que se dividen os resultados do TILG: 1851-1900 (30,05%), 1901-1950 (37,93%) e 1951-1980 (20,69%). A pesar de que as franxas de 1851-1900 e 1951-1980 tamén presentan un maior número de registros totais, a relación entre os causativos e o total de registros non é proporcional. O período de 1851 a 1900 ten maior frecuencia de casos causativos ca o de 1951 a 1980, pero menor frecuencia de registros totais de *deprender*.

Período	Registros de <i>deprender</i> causativo		Registros totais de <i>deprender</i>	
	nº de registros	%	nº de registros	%
1612-1800		0%	2	0,10%
1800-1850		0%	5	0,24%
1851-1900	61	30,05%	479	22,89%
1901-1950	77	37,93%	853	40,75%
1951-1980	42	20,69%	557	26,61%
1981-2013	23	11,33%	197	9,41%
Total	203	100%	2093	100%

Táboa 3. Porcentaxes dos registros de *deprender* causativo por períodos en relación aos registros totais de *deprender*

Tal vez se calculamos a porcentaxe de casos causativos de cada período en relación cos registros totais correspondentes a cada un deses períodos (Táboa 4 e Táboa 5), poidamos tirar algunha outra conclusión sobre a variación cronolóxica. Tanto nos registros de *aprender* como de *deprender* observamos unha tendencia semellante: a porcentaxe de casos causativos diminúe no cuarto (1901-1950) e quinto período (1951-1980) e volve a aumentar no último período (1981-2013). Factores desgaleguizadores, como a expansión da escola pública (en castelán), puideron levar, entre 1901 e 1980, a unha “corrección” dos usos causativos, considerados vulgares

no castelán estándar, e a inclusión das construcións causativas de *aprender* no estándar galego, conformado na década 1980, puido favorecer o aumento do seu uso a partir desa década.

Período	Nº de rexistros causativos de <i>aprender</i>	Nº de rexistros totais de <i>aprender</i>	% de rexistros causativos sobre o total de rexistros de <i>aprender</i> de cada período
1612-1800		2	
1800-1850	1	5	20%
1851-1900	12	96	12,5%
1901-1950	11	168	6,55%
1951-1980	9	131	6,87%
1981-2013	250	2182	11,45%

Táboa 4. Porcentaxes de *aprender* causativo por períodos en relación cos rexistros totais de *aprender* do período correspondente

Período	Nº de rexistros causativos de <i>deprender</i>	Nº de rexistros totais de <i>deprender</i>	% de rexistros causativos sobre o total de rexistros de <i>deprender</i> de cada período
1612-1800		2	
1800-1850		5	
1851-1900	61	479	12,73%
1901-1950	77	853	9,03%
1951-1980	42	557	7,54%
1981-2013	23	197	11,67%

Táboa 5. Porcentaxes de *deprender* causativo por períodos en relación cos rexistros totais de *deprender* do período correspondente

4.3.2. Esquema semántico e realización sintáctica da construción causativa

Aprender nas construcións causativas do noso corpus presenta o mesmo esquema semántico-sintáctico e o mesmo significado denotativo ca *ensinar*. A pesar de que *aprender* causativo e *ensinar* presentan a mesma conceptualización ('facen adquirir [a alguén] coñecementos de [algo]'), non descartamos que haxa entre estes dous predicados diferenzas no uso dialectal, social, estilístico e pragmático, aínda non descritas na literatura, polo menos, de forma pormenorizada. Neste artigo, trataremos por extenso a cuestión dialectal no apartado § 4.3.3.

Como acabamos de sinalar, o esquema semántico-sintáctico das construcións causativas de *aprender* é igual ao de *ensinar* e representámolo da seguinte forma:

[APRENDERv [x₁]_{Axente/Sux.} [x₂]_{Meta/CD ou CP} [x₃]_{Benefactario/CI ou CD} Acción]

Neste esquema, ademais do experimentador do proceso de *aprender* e o obxecto, temos un terceiro argumento que é o causante do proceso e que ocupa a función sintáctica de suxeito desprazando o experimentador á función de CI ou, na menor parte dos casos, á de CD:

45. e aprendámoslles a cantinela (1875 López Ferreiro, A tecedeira de Bonaval [TILG, LFRTEC895]).
46. Solo me propoñía aprenderlle a ese a respetar ós mais (1899 Rodríguez López, A crus de salgueiro [TILG, RDRCRU899]).
47. Miña nai, miña naiña, aprendeime a costureira (1942 Ventín Durán, Cantigueiro. [TILG, VNTCAN942]).
48. co gallo de lle aprender pra peinadora (1962 Blanco Amor, Os biosbardos [TILG, BLABIO962]).
49. E meus país non querían porqu'aprenderon unh'a coser e non continuou co oficio (1986 Vázquez Somoza, O galego en Zolle [TILG, VAZTDI986])
50. Aprendeuno a ler i escribir (1925 Fernández e González, Como son os do grorioso (Antón Piruleiro) [TILG, FNDANT925]).
51. que Caravantes aprendeu ós pobres ostiatim para que llelo recitasen ós labregos de paso que lles pedían esmola (1992 Saavedra, A vida cotiá en Galicia de 1550 a 1850 [TILG, SAAVID992]).

52. cando chegou á vila para tomar as augas nos balnearios e descansar despois dunha longa vida dedicada a aprender aos rapaces e rapazas (1997 Caneiro, Un xogo de apócrifos [TILG, CNRAPO997]).
53. si, unha aprendémo-la e non quixo seghir, cartos perdidos (1986 Vázquez Somoza, O galego en Zolle [TILG, VAZTDI986]).
54. –¿Quen o aprendeu a vosté a matar? (1983 Sánchez Rodríguez, A fala da parroquia de Seteventos [TILG, SCRFAL983]).

A meta, o mesmo que nas construcións anticausativas de *aprender*, pode presentar as funcións sintácticas de CD (46) e de CP (47). As unidades que poden desenvolver estas dúas funcións sintácticas son as mesmas que nos predicados anticausativos. Ademais da oración de infinitivo precedida da preposición *a*, nas construcións anticausativas o CP pode ser desenvolvido por unha FP do tipo *a/de/para* + oficio (§ 4.2.1). Nos predicados causativos, encontramos casos coas preposicións *a* (48) e *para* (49), pero non con *de*, o que non é de estrañar, xa que nas construcións anticausativas sinalabamos que esta preposición é a minoritaria ante os substantivos profesionais que indican a meta.

O máis habitual é que o beneficiario, o experimentador nos predicados anticausativos, se exprese cunha FP ou cun clítico dativo¹² coa función sintáctica de CI (46, 49, 52 e 53), pero tamén encontramos algúns casos de FN (50) e clítico acusativo (51) coa función sintáctica de CD. Neste traballo, analizamos por separado os casos de redobro do terceiro argumento, a través da copresenza dun clítico e unha frase (47, 54 e 55).

Se reparamos na alternancia FP/FN sen redobro do clítico na expresión do beneficiario (Táboa 6), observamos que hai unha maior frecuencia da FP (86,21%). A FP aparece tanto en construcións transitivas (exemplo 52) coma intransitivas (53), mentres que só localizamos a FN en predicados nos que a meta non desenvolve a función de CD (50) e é o terceiro argumento, o beneficiario, quen desenvolve esa función sintáctica.

	nº de rexistros	%
FP	25	86,21%
FN	4	13,79%
TOTAL	29	100%

Táboa 6. Alternancia FP/FN no terceiro argumento dos predicados causativos de *aprender*.

Canto aos clíticos (Táboa 7), tendo en conta só aqueles casos nos que non hai redobro e nos que o clítico acusativo e dativo non coinciden na forma, identificamos unha frecuencia moito maior do dativo (82,96%) ca do acusativo. O clítico dativo pode aparecer tanto en predicados transitivos (exemplo 46) ou intransitivos de *aprender* (49), pero o clítico acusativo só aparece en predicados nos que a meta está elidida ou presenta a función sintáctica de CP, nomeadamente naqueles casos nos que se encontra a construción *a* + infinitivo, coma no exemplo 51.

	nº de rexistros	%
Clítico dativo	185	82,96%
Clítico acusativo	36	17,04%
TOTAL	221	100%

Táboa 7. Alternancia clítico dativo/acusativo no terceiro argumento dos predicados causativos de *aprender*.

¹² Só podemos diferenciar o clítico dativo do acusativo naquelas persoas que presentan diferente forma para os dous tipos, é dicir, na segunda persoa do singular (*che* e *te*) e na terceira persoa do singular (*lle* e *o/a*) e plural (*lles* e *os/as*).

No que se refire ás construcións con redobro do terceiro argumento (Táboa 8), o máis frecuente é que apareza un clítico dativo e unha FP¹³ (47) e o menos frecuente é a presenza dun clítico acusativo e unha FN (54)¹⁴. Esta tendencia correspóndese coa indicada nas alternancias, sen redobro, de FP/FN (Táboa 6) e de clítico dativo/acusativo (Táboa 7), onde a FN e o clítico acusativo tamén son as formas minoritarias, respectivamente.

	nº de rexistros	%
Clítico dativo + FP	39	88,64%
Clítico acusativo + FN	5	11,36%
TOTAL	44	100%

Táboa 8. Redobro na expresión do terceiro argumento

O adxunto que indica a orixe ou a fonte de coñecemento nos casos anticausativos de *aprender* (§ 3, § 4.2.2) non aparece rexistrado nos casos causativos¹⁵. A ausencia deste participante nos predicados causativos do corpus pode deberse a que a orixe, cando presenta o trazo [+ humano], pode corresponderse co causante do proceso, polo tanto, nos predicados causativos resulta imposible a súa inclusión porque o causante do proceso xa aparece como suxeito.

4.3.3. Distribución dialectal de *aprender* causativo

O corpus baseado no TILG non é o instrumento máis apropiado para coñecer a distribución dialectal de *aprender* causativo porque a maioría de textos que o compoñen son escritos e de carácter literario, non un levantamento da fala dialectal. Con todo, reparamos naqueles poucos rexistros de *aprender* causativo que pertencen a textos de obras nas que se indica o lugar de recollida do texto. A maioría destes textos pertencen a traballos académicos sobre variedades xeográficas concretas e ao *Cancioneiro Popular Galego*, no que se indica o lugar a onde pertence cada composición. Esta información aparece representada no Mapa 1. No que se refire a traballos académicos dialectais, encontramos predicados causativos de *aprender* en Seteventos (O Saviñao, Lugo), Loureses (Os Blancos, Ourense), Zolle (Guntín, Lugo), Palas de Rei (Lugo), A Pontenova (Lugo), concello de Abadín (Lugo), Os Ancares, norte da Terra Chá, O Bierzo, Asturias e Os Coutos (Ibias, Asturias). No *Cancioneiro Popular Galego* identificamos predicados causativos do lema *aprender* en composicións recollidas en Louzarella (Pedrafita do Cebreiro, Lugo), Vilar de Corrais (Trabadelo, León), Maroxo (Arzúa, A Coruña), Vilar (Carnota, A Coruña) e Marantes (Santiago de Compostela, A Coruña). Identificamos casos causativos do lema *deprender* en: Ferreiras (Noceda, As Nogais, Lugo) e Xunqueira de Espadanedo (Ourense). Tamén identificamos usos causativos de *aprender* ou *deprender* en obras que non están directamente orientadas ao levantamento da fala dialectal pero que fan referencia nos seus títulos a unha variedade dialectal ou a unha área xeográfica determinada: *Ensaio poético en dialecto berciano* (1861) de Antonio Fernández Morales, *Cantigueiro Popular da Limia Baixa* (1973) de Xoaquín Lorenzo Fernández e

¹³ No corpus aparece un rexistro con clítico dativo e FN que contabilizamos dentro dos casos de clítico dativo + FP por considerar que non se indica graficamente a contracción da preposición *a* e o artigo *os* pero que en realidade estamos ante unha FP. Trátase dun rexistro dunha obra datada en 1933, polo tanto, moito anterior á aprobación das *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (1982).

¹⁴ Na Táboa 8 incluímos baixo a etiqueta clítico acusativo + FN tres rexistros que en realidade presentan un clítico acusativo e unha FP como expresión formal do beneficiario (55). Este tipo de estrutura responde á *marcación selectiva de Obxecto* do galego, que explica Cidrás (2006). Consonte este autor, de forma xeral en galego non se marca o CD coa preposición *a*, a non ser aqueles casos susceptibles de confundirse co suxeito, é dicir, os CD que presentan unha alta animación e determinación (*O coche viuño Xiana vs. A Pepe viuño Xiana*). Os tres rexistros identificados entran dentro deste suposto porque os beneficiarios presentan un alto grao de animación –dous deles son humanos e o terceiro refírese ao corpo dunha persoa– e son determinados. Polo tanto, a pesar de presentar a preposición *a*, estas FP desenvolven a función de CD.

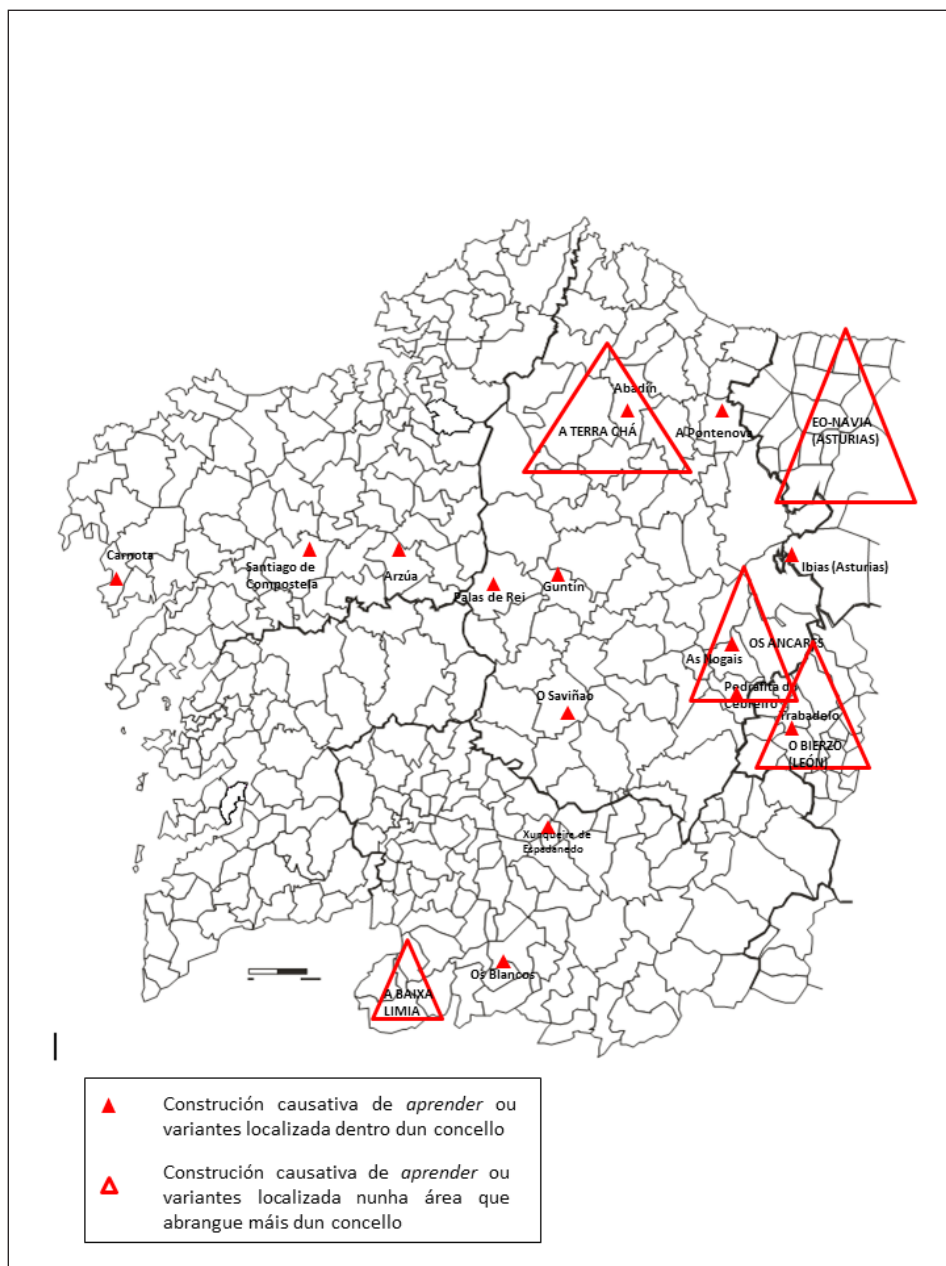
¹⁵ A excepción dun único rexistro, no que a orixe presenta os trazos [-animado] e [-humano]: "(...) a luz, a branca luz do día novo, apréndenos do noso erro amosándonos unha paisaxe distinta, marco definitivo do cotián ata o momento de pagá-la factura e furtá-las toallas." (1997 López López, Biff, bang, pow. Novela case negra [TILG, LEZBIF997]).

Contos e cantigas eonaviegos de Xavier Díaz Conde (2000). Como podemos observar no Mapa 1, case todos os rexistros causativos localizados xeograficamente se sitúan no galego exterior e nas dúas provincias galegas do interior, salvo tres casos situados nos concellos coruñeses de Arzúa, Santiago de Compostela e Carnota.

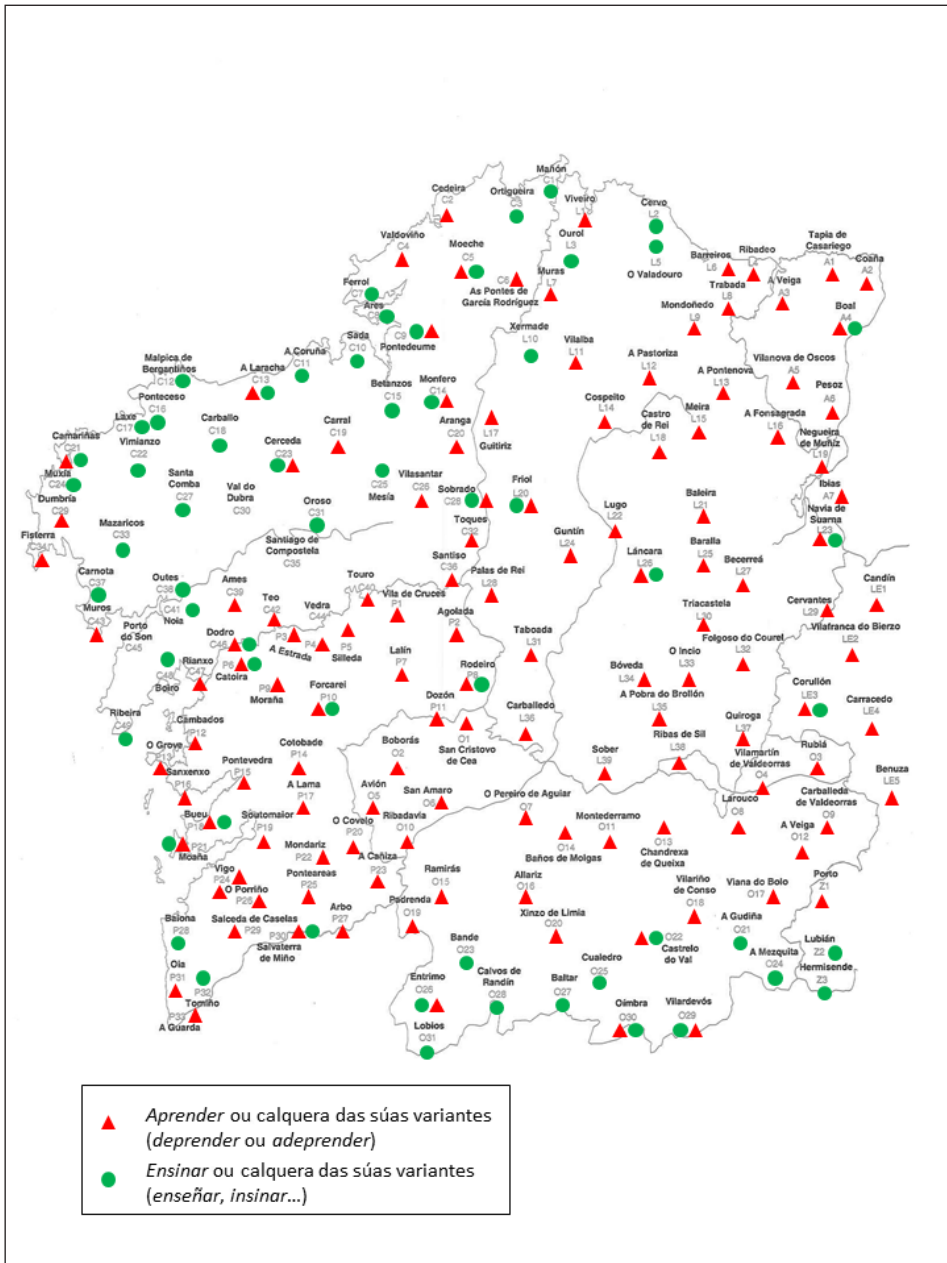
Se consultamos a pregunta 2703 do cuestionario do *Atlas Lingüístico Galego* (ALGa), aínda inédita, observamos que *aprender* causativo ten unha ampla extensión, sendo minoritarios os puntos nos que se recolle *ensinar* e as súas variantes, que poden aparecer como resposta única ou xunto a *aprender* (Mapa 2). Nalgúns destes casos de dobre resposta indícase unha diferenza de significado¹⁶, da que deducimos que *ensinar* se emprega en construcións causativas e *aprender* en construcións anticausativas. Noutros casos de dobre resposta non se sinalan diferenzas de significado entre *ensinar* e *aprender*, pero, ás veces, si que se dá outro tipo de información, por exemplo, en O22 (Castrelo do Val, provincia de Ourense) indícase “hoxe” ao lado da forma *enseñar*. Talvez a incorporación recente desta forma nese punto se pode explicar pola corrección que se facía na escola, xa que no castelán estándar o predicado causativo de *aprender* se considera incorrecto. Se observamos os puntos onde se recolle *ensinar*, como resposta única ou como primeira ou segunda resposta, decatámonos de que a maioría se concentra na provincia da Coruña. Os puntos de *ensinar* espállanse por toda a provincia coruñesa, a excepción dalgúns puntos de *aprender* localizados, sobre todo, nas comarcas de Ferrol, de Fisterra, de Muros, de Terras de Melide e na área limítrofe coa provincia de Pontevedra. Os demais puntos de *ensinar* sitúanse, na súa maioría, na Mariña Occidental, na comarca do Ortegal, no Morrazo, no Baixo Miño, no sur da provincia de Ourense e nos dous puntos zamoranos de Lubián e Hermisende. De forma xeral, podemos dicir que *ensinar* se concentra en zonas próximas á costa e á fronteira administrativa con Portugal, ademais de no interior da provincia coruñesa, e que *aprender*, a forma maioritaria, ten maior presenza no interior e no oriente do territorio lingüístico galego.

Como indicamos anteriormente (§ 4.3.2), nos predicados causativos intransitivos de *aprender*, o beneficiario non aparece expresado de forma sistemática por un clítico acusativo ou FN, con todo, sempre que aparece expresado por unha destas dúas posibilidades o segundo argumento (a meta) non presenta a función sintáctica de CD. Polo tanto, obsérvase certa regularidade na escollo do caso do experimentador, que pode ter a súa motivación na variación diatópica. Propomos a hipótese de que, en determinadas zonas xeográficas, o beneficiario de *aprender* causativo aparece expresado por un clítico dativo ou FP, independentemente da función sintáctica que desenvolva a meta; pero hai outras zonas nas que o terceiro argumento aparece expresado por un clítico acusativo ou unha FN, cando a meta de *aprender* presenta a función de CP ou non está verbalizada, e un clítico dativo ou unha FP, cando a función sintáctica que presenta a meta é a de CD. Os rexistros de clítico acusativo e FN que podemos localizar xeograficamente son sete e sitúanse en: Seteventos (O Saviñao, Lugo), Zolle (Guntín, Lugo), Ferreiras (Noceda, As Nogais, Lugo), Maroxo (Arzúa, A Coruña) e Vilar (Carnota, A Coruña). Os dous primeiros puntos localízanse na parte occidental da provincia de Lugo, o seguinte na metade sueste da mesma provincia, o cuarto na parte sueste da provincia da Coruña e o último punto no sur da costa coruñesa. Esta escasa información xeográfica non nos permite identificar ningunha área nin confirmar a nosa hipótese, só constatar que se rexistran casos do beneficiario de *aprender* causativo coa función sintáctica de CD no centro e no occidente da metade norte do territorio galego.

¹⁶ Só hai catro puntos nos que se indica unha diferenza de significado entre *ensinar* e *aprender*: A4 (Boal, Asturias), C13 (A Laxa, A Coruña), C14 (Monfero, A Coruña) e C23 (Cerceda, A Coruña). Na resposta do punto C13 aparece unha frecha entre a variante de *aprender* e as variantes de *ensinar* recollidas nese punto. Este símbolo parece indicar que se produciu un cambio lingüístico, relativamente recente ao momento da realización da enquisa, polo que as variantes de *ensinar* substituíron á variante de *aprender*, entendemos que nas construcións causativas. Algo máis clara semella a simboloxía empregada nas respostas dos outros tres puntos, nelas a diferenza de significado sinalase co símbolo ≠ entre a variante de *aprender* e a de *ensinar*. Ademais, nalgúns casos tamén se indica “os nenos” ao lado da variante de *aprender* e “o mestre” a carón da variante de *ensinar*, inferindo as características semánticas do primeiro argumento dos dous predicados.

Mapa 1. Rexistros causativos de *aprender* pertencentes a obras xeorreferenciadas do TILG

Mapa 2. Cuestión 2703 do ALGa: Aprender (enseñar)

5. CONCLUSIÓNS

Cando falamos dos rexistros de *aprender* referímonos a todas as súas variantes (*aprender*, *deprender* e *adeprender*) porque, como comprobamos no apartado 4.1, a diversidade de variantes do verbo non repercute no uso das distintas construcións.

No TMILG non encontramos ningún caso de *aprender* causativo cunha valencia análoga á de *ensinar*, mentres que no TILG hai unha presenza significativa de *aprender* causativo (10,39%). Por tanto, parece claro que a construción causativa de *aprender* é unha innovación do galego moderno. Canto ao período no que tivo lugar esta innovación, sabemos que o primeiro caso do noso corpus se rexistra nunha obra de 1828 e que o seu uso comeza a proliferar en obras da segunda metade do século XIX. Con todo, a pesar de non atoparmos ningunha construción causativa antes do século XIX, non nos atrevemos a situar taxativamente neste século a data de inicio do seu uso e expansión, porque, os só cinco casos de *aprender* recollidos entre os séculos XVI e XVIII non permiten desbotar a posibilidade de que fose nese intervalo no que xurdise a construción causativa.

Outra conclusión que podemos tirar da información cronolóxica do noso corpus (Táboa 4 e Táboa 5) é que a frecuencia de *aprender* causativo diminúe fronte o anticausativo nos períodos 1901-1950 e 1951-1980 e volve a aumentar no último período (1981-2013). Dúas das causas sinaladas para explicar esta tendencia son a “corrección” dos usos causativos por presión do estándar castelán, que rexeita como fortemente vulgares os usos causativos de *aprender*, e a conformación do estándar galego a partir da década de 1980, que admite como correctos eses usos.

Nos rexistros do corpus medieval e contemporáneo, identificamos dúas acepcións principais de *aprender* anticausativo: ‘chegar a saber’ e ‘adquirir coñecementos de [algo] ou reter [algo] na memoria por medio do estudo, da experiencia ou da observación’. Os exemplos da Idade Media sacados do TMILG amosan unha alta frecuencia de *aprender* co primeiro significado, mentres que nos rexistros do galego máis recente, tirados do TILG, case non ten presenza e, cando aparece, o significado non é claro, situándose a medio camiño entre as dúas acepcións indentificadas. Os dous predicados presentan un esquema sintáctico-semántico semellante. A diferenza radica na función sintáctica que pode desenvolver a meta, no primeiro caso, só a de CD, mentres que no segundo caso pode presentar tamén a de CP.

Aprender anticausativo presenta un proceso con dous argumentos: un experimentador animado coa función sintáctica de suxeito e unha meta coa función sintáctica de CD ou Complemento Preposicional, o máis habitual nestes casos é que teñamos a preposición *a* seguida dunha oración de infinitivo. Con moi pouca frecuencia, encontramos no TILG algúns casos de *aprender* seguido de infinitivo sen preposición *a*. Nos rexistros do TILG, identificamos outras unidades que desenvolven a función de CP: as preposicións *a*, *de* e *para* seguidas dun substantivo que denota un oficio. Nos rexistros dos dous corpus tamén encontramos usos absolutos de *aprender*. É habitual que os predicados presenten constituíntes facultativos, un dos máis frecuentes é o que neste traballo denominamos orixe e que vai introducido pola preposición *de*, outro é o de localización de lugar, que pode referirse a dous tipos: a localización do evento ou a localización da meta.

O evento que presenta *aprender* causativo, que como xa indicamos ao inicio deste apartado só se rexistra no TILG, é unha acción. O predicado causativo caracterízase por presentar un argumento máis ca o predicado anticausativo: o axente que causa o proceso polo que alguén aprende algo. Este argumento desenvolve a función de suxeito e o participante que nos predicados anticausativos desenvolve o rol semántico de experimentador e a función sintáctica de suxeito pasa a ser o beneficiario e a presentar, maioritariamente, a función sintáctica de CI, aínda que tamén pode aparecer como CD nos predicados que non presentan o segundo argumento (meta) codificado como un CD. É posible que esta alternancia CI/CD do beneficiario presente unha distribución dialectal, aínda que os datos dos que dispomos non nos permiten confirmar esta hipótese nin determinar a súa distribución. O segundo argumento, a meta, mantense coas mesmas características semánticas, sintácticas e morfolóxicas ca nos

predicados anticausativos. Canto aos participantes adxuntos, podemos encontrar os mesmos ca nos enunciados anticausativos, coa diferenza da práctica ausencia do adxunto coa función de orixe. Probablemente, isto débese a que, en ocasións, a entidade que ocupa esta función nas construcións anticausativas se poida identificar co causante ou o desencadeante do proceso, polo tanto, na contrapartida causativa, o referente da orixe e o do axente serían o mesmo.

O feito de que, no corpus extraído do TILG, a frecuencia dos predicados causativos de *aprender* sexa menor ca dos anticausativos pode deberse, principalmente, a tres factores non excluíntes. Un deles é que na lingua galega podemos empregar dous predicadores léxicos, *ensinar* e *aprender*, para formar predicados causativos co mesmo significado, mentres que para construír predicados anticausativos con ese mesmo significado só temos un, *aprender*, o que explicaría a alta frecuencia deste predicador nas construcións anticausativas. Outro dos factores é que durante moito tempo os usos causativos de *aprender* foron penalizados na escola por non ser considerados correctos no castelán. E por último, existe a posibilidade dunha restrición dialectal, pois parece que non en todas as variedades dialectais do galego son posibles os predicados causativos de *aprender*. A partir da información dialectal que podemos tirar do corpus do TILG, observamos que os rexistros causativos teñen maior presenza na zona centro oriental do dominio lingüístico galego e se, ademais, temos en conta os datos da cuestión 2703 do ALGa, vemos como esta construción se amplía ao norte e centro da provincia de Ourense, ao interior da provincia de Pontevedra e á costa suroeste da provincia coruñesa. A pesar de que *aprender* causativo non se rexistra na totalidade dos puntos do ALGa, os casos rexistrados suxiren que o seu uso está moi estendido e que a súa distribución é dispersa, sen que se poida restrinxir a unha área compacta.

Canto ás causas da emerxencia da construción causativa, só nos atrevemos a sinalar (§ 4.3.1), a modo de hipótese, algúns aspectos que puideron estar implicados, como a existencia no galego de moitos pares que presentan o mesmo verbo na diátese causativa e na anticausativa (v. g. *romper*).

Con este artigo decatámonos da necesidade de realizar estudos sobre as construcións verbais e a sintaxe dialectal do galego, así como traballos de campo orientados a estas cuestións e á constitución dun corpus. Este tipo de traballos permitiríanos coñecer mellor o comportamento sintáctico do par verbal que nos ocupa e doutros pares semellantes, ademais de profundar no coñecemento da distribución dialectal das construcións causativas e anticausativas de *aprender* e doutros verbos que, *a priori*, se presentan como o membro anticausativo da parella verbal. Tamén sería interesante realizar un estudo sobre o proceso de cambio construcional que dá lugar á construción causativa de *aprender* na liña dos traballos sobre gramaticalización ou construcionalización e cambio construcional de Traugott e Trousdale (2010 e 2013). Un estudo deste tipo tal vez nos poida axudar, por un lado, a comprender as motivacións da aparición dunha construción cun significado que, aparentemente, xa se podía expresar con outro predicado (*ensinar*); e, por outro, a identificar o contexto crítico en que emerxe a construción innovadora e o percurso que seguiu para a súa codificación lexicogramatical plena.

AGRADECIMENTOS

Agradézzolles a Rosario Álvarez e a Francisco Cidrás a atenta lectura deste texto e as súas suxestións, aos revisores anónimos os seus comentarios e correccións e aos editores do volume o seu traballo e dedicación. Naturalmente, todos os erros que se poidan atopar neste artigo son da miña exclusiva responsabilidade.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Aarts, Bas / Sylvia Chalker / Edmund Weiner (2014): *The Oxford dictionary of English grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- ALGa = García, Constantino / Antón Santamarina (dirs.): *Atlas Lingüístico Galego*. Cadernos inéditos.
- Álvarez, Rosario / Xosé Xove (2002): *Gramática da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Busse, Winfried (coord.) (1994): *Dicionário sintático de verbos portugueses*. Coimbra: Almedina.
- Cidrás, Francisco (1991): *Construcións pasivas en galego*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Microficha).
- Cidrás, Francisco (2003): "Alternancias transitivo-intransitivo e formación de predicados en galego", *Verba* 30, 81-115.
- Cidrás, Francisco (2004): "Manifestacións de incorporación en galego", en Rosario Álvarez / Francisco Fernández Rei / Antón Santamarina (eds.), *A lingua galega: historia e actualidade*, vol. IV. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega / Instituto da Lingua Galega, 51-58.
- Cidrás, Francisco (2006): "Sobre o uso da preposición *a* con OD en galego", *Verba* 33, 147-174.
- Cidrás, Francisco [2019]: "Syntax", en Xulio Sousa / Ernesto González Seoane (eds.), *Manual of Galician linguistics*. De Gruyter Mouton (Manuals of Romance Linguistics, 19) (no prelo).
- Cifuentes Honrubia, José Luis (2006): "Alternancias verbales en español", *Revista portuguesa de humanidades* 10-1/2, 107-132.
- Cifuentes Honrubia, José Luis (2008): "Removal verbs and locative alternations in Spanish", *ELUA. Estudios de lingüística* 22, 37-64.
- Cifuentes Honrubia, José Luis (2010): *Clases semánticas y construcciones sintácticas: alternancias locales en español*. Lugo: Axac.
- Comrie, Bernard (1978): "Ergativity", en Winfred P. Lehmann (ed.), *syntactic typology: studies in the phenomenology of language*. Austin: University of Texas Press, 329-394.
- Comrie, Bernard (1981): *Language universals and linguistic typology*. Oxford: Blackwell.
- Cuervo, Rufino José (1986): *Diccionario de construcción y régimen de la lengua castellana*. Bogotá: Instituto Caro y Cuervo.
- DALLA = Academia de la Llingua Asturiana (2000): *Diccionariu de la Llingua Asturiana*. <http://www.academiadelalingua.com/diccionariu/> [10/04/2017].
- Dictionnaire de l'Académie Française* (9e édition) (1992-). París: Imprimerie National / Fayard. <http://www.cnrtl.fr/definition/academie9> [06/04/2017].
- Dik, Simon (1997): *The theory of Functional Grammar*, 2 vols. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dixon, Robert M. W. (1987): "Studies in ergativity. Introduction", *Lingua* 71, 1-16.
- Diz Gamallo, Inés (2001): "Matar, matarse/morrer: semellanzas e diferencias entre as distintas formas de expresión do elemento intransitivo da relación sintáctico-semántica "causa-resultado", en Xosé Luís Regueira / Alexandre Veiga (eds.), *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega*. Anexo 49 de *Verba*, 83-90.
- DRAG = Real Academia Galega (2012): *Diccionario da Real Academia Galega*. <http://www.realacademiegalega.org/diccionario> [21/05/2016]
- DRAE = Real Academia Española (2014): *Diccionario de la lengua española*. <http://dle.rae.es/> [10/04/2017]
- Fernández, Ana / Glòria Vázquez / Mª Antònia Martí (2002): "Alternancias diatéticas relacionadas con el aspecto", *Verba* 29, 289-402.
- García-Miguel, José María (2010): "Alternancias de diátesis y construcciones", en Pablo Cano López, / Soraya Cortiñas Ansoar / Beatriz Dieste Quiroga / Isabel Fernández López / Luz Zas Varela (eds.), *XXXIX Simposio Internacional de la Sociedad Española de Lingüística*, Santiago 1-4 de febreiro 2010 [Actas en CD-ROM]. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. http://weba575.webs.uvigo.es/jmgm/public/SEL2010_Garcia_Miguel.pdf [06/03/2017].
- González Romero, Luisa. (1996): "Construcciones medias en inglés y en español", en Montserrat Martínez Vázquez (ed.), *Gramática contrastiva inglés-español*. Huelva: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Huelva, 113-141.
- Harper, Douglas (2001-2017): *Online etymology dictionary*. <http://www.etymonline.com/> [10/04/2017].
- Haspelmath, Martin (1993): "More on the typology of inchoative/causative verb alternations", en Bernard Comrie / Maria Polinsky, *Causatives and transitivity*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/slcs.23>.
- Kasten Lloyd, A. / John J. Nitti (eds.) (2002): *Diccionario de la prosa castellana del Rey Alfonso X*. New York: Hispanic Seminary of Medieval Studies.

- Levin, Beth (1993): *English verb classes and alternations. A preliminary investigation*. Chicago / London: University of Chicago Press.
- Martínez Vázquez, Montserrat (1996): "Lexical ergativity in English and Spanish", en Montserrat Martínez Vázquez (ed.), *Gramática contrastiva inglés-español*. Huelva: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Huelva, 25-44.
- Martínez Vázquez, Montserrat (1998): *Diátesis. Alternancias oracionales en la lengua inglesa*. Huelva: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Huelva, 25-44.
- Mendikoetxea, Amaya (1999a): "Construcciones con se: Medias, pasivas e impersonales", en Ignacio Bosque / Violeta Demonte (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Real Academia Española / Espasa, 1575-1629.
- Mendikoetxea, Amaya (1999b): "Construcciones inacusativas y pasivas", en Ignacio Bosque / Violeta Demonte (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Real Academia Española / Espasa, 1575-1629.
- Mariño, Ramón (2008): *Historia de la lengua gallega*. Muenchen: LINCOM Europa.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (1984): "La diátesis anticausativa. Ensayo de sintaxis general", *Revista española de lingüística* 14, 21-43.
- NGLE = Real Academia Española y Asociación de Academias de la Lengua Española (2009): *Nueva gramática de la lengua española. Morfología y sintaxis*, vol. II. Madrid: Espasa.
- OED = *The Oxford English Dictionary* (2017). Oxford: Oxford University Press. <http://www.oed.com/> [10/04/2017].
- Pegge, Samuel (1844): *Anecdotes of English language; chiefly regarding the local dialect of London and its environs; whence it will appear that the natives of the metropolis and its vicinities have not corrupted the language of their ancestors*. London: Printed by J. B. Nichols and son.
- Regueira, Xosé Luís (1994): *A construción causativa facer + infinitivo en galego*. Ms. Universidade de Santiago de Compostela.
- Regueira, Xosé Luís (2001): "A construción causativa facer + infinitivo na gramática funcional", en Xosé Luís Regueira / Alexandre Veiga (eds.), *Da gramática ó dicionario. Estudos de lingüística galega*. Anexo 49 de *Verba*, 209-223.
- Robert, Paul (2007): *Le Nouveau Petit Robert de la langue française 2008*. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Serradilla, Ana M^a (1996): *Diccionario sintáctico del español medieval. Verbos de entendimiento y lengua*. Madrid: Gredos.
- Sousa, Xulio (2012): "A expresión do causado nas construcións causativas de galego, portugués europeo e portugués brasileiro", en Xoán Lagares / Henrique Monteagudo (eds.), *Galego e Português Brasileiro: história, variação e mudança*. Niterói: Editora da UFF, 175-190.
- Shibatani, Masayoshi / Prashant Pardeshi (2002): "The causative continuum", en Masayoshi Shibatani (ed.), *The grammar of causation and interpersonal manipulation*. Amsterdam: John Benjamins, 85-126. <http://dx.doi.org/10.1075/tsl.48.07.shi>.
- TILG = Santamarina, Antón (coord.): *Tesouro Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <http://ilg.usc.gal/TILG/> [20/09/2016]
- Traugott, Elisabeth Closs / Graeme Trousdale (eds.) (2010): *Gradience, gradualness and grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins. <http://dx.doi.org/10.1075/tsl.90>.
- Traugott, Elizabeth Closs / Graeme Trousdale (2013): *Constructionalization and constructional changes*. Oxford: Oxford University Press. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199679898.001.0001>.
- TMILG = Varela Barreiro, Xavier (dir.) (2004-): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega. <<http://ilg.usc.gal/tmilg>>. [20/09/2016]
- Vázquez, Glòria / Ana Fernández / Mª Antònia Martí (2000): *Clasificación verbal. Alternancias de diátesis*. Lleida: Edicions i Publicacions de la Universitat de Lleida.